

ХҒТАР 11.15.07
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/2616-6887-2024-149-4-109-122>

Жоғары білім жұмсақ күш құралы ретінде: Қазақстандық кейс

М.К. Дюсембекова^{id}, Қ.Д. Жанпейісова^{id}, Н. Исаев^{id}

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail: maira.enu@mail.ru, zhanpeisova73@mail.ru, Nuris_hak@mail.ru)

Аңдатпа. Жоғары білім беру саласы кез келген елдің жұмсақ күш саясатының негізгі құралдарының бірі. Әлемдік дамудың қазіргі кезеңінде жаһандану процесінің әсерінен «жұмсақ күш» ықпал етудің негізгі факторына айналууда. Мемлекеттер тек әскери-саяси, экономикалық ресурстар қуатымен әлемдік саяси бәсекелестікке түспейді, сонымен қатар мәдениет, өнер, ғылым, техника, білім саласындағы жетістіктеріне қатысты бәсекелестікте болады. Сондықтан әлемнің барлық елдері білім мен ғылым саласын дамытуға назар аударуда. Креативті, шығармашыл жастарды тартуға әлемнің жоғары оқу орындарының барлығы мүдделі. Интеллектуалды жастарға деген қажеттілік өзектілігі жыл сайын артуда. Өйткені білімді жастар елдің дамуының негізі көзі. Білімнің интеграциясын жасайтын білім алушылар болғандықтан жоғары оқу орындары арқылы мемлекеттің жұмсақ күш саясаты да жүзеге асады. Шығармашылық ойлайтын, ізденімпаз білімді жастар білім алмасу барысында барған елдің тілін белсенді түрде үйреніп, ғылым мен мәдениеттің жетістіктерімен танысады. Студенттер өзі білім алған елдің құнды әлеуметтік капиталына айналып, еліне жаңа жинақталған білім, байланыстар, жаңа ортаға ие болып, сол елдің тілі мен мәдениетін тиімді жеткізушілерге айналады. Нәтижесінде, «жұмсақ күш» құралы ретіндегі жоғары білімнің рөлі басқа салалардан әлдеқайда жоғары болып шығады. Сондықтан әр мемлекет жоғары білім беру жүйесі арқылы жұмсақ күш саясатын жүзеге асырады. Осы тұрғыда әр мемлекеттің өзіндік ұстанған саясаты мен басым стратегиясы бар.

Түйін сөздер: жұмсақ күш, интеграция, мобильділік, білім алушы, университет, жоғары білім беру жүйесі, жаһандану, білім, ғылым, мәдениет.

Түсті: 05.03.2024; Мақұлданды: 16.10.2024; Онлайн қолжетімді: 25.12.2024

Кіріспе

Мақаланың тұжырымдамалық негізін жалпығылыми әдістеріне сүйене отырып, логикалық-жүйелік құрылымы жасалды. Қолданбалы зерттеулер статистикалық мәліметтерді өңдеу, салыстыру негізінде карталау және оны интерпретациялау жүзеге асырылды.

«Жұмсақ күш» ұғымы ХХ ғасырда ғылыми айналымға енгізіліп, зерттеушілердің назарына іліге бастағанымен, ол мемлекеттердің жүргізіп келе жатқан саясатының бір құралы ретінде жұмыс жасады. Әсіресе шығыс философиясында жұмсақ күштің тиімділігі туралы пікірлер ерте кезден орын алды. YI ғасырда өмір сүрген қытай ойшылы Сунь Цзы жазбаларында «Халықты біріктіру үшін моральдық күшті пайдаланған адам нағыз билеуші болады. Қатты күш қолданатын адам әлсіз, ал байлыққа жүгінген кедей болады», - деген еді [1]. «Жүз рет күресіп, жеңіске жету - жақсылық емес, жақсылық – басқаның әскерін соғыссыз жеңу» [2] – деген философиялық ойлар шығыс халқының ерте кезден жұмсақ күшке терең мән бергенін білдіреді. Себебі жұмсақ күштің тиімділігі аз шығынсыз бағытталған мақсатқа қол жеткізу.

Қытай философы Конфуций күш қолданусыз басқаруға шақырды. Оның идеясы жұмсақ күштің ең тиімді принципін көрсетеді. «Ізгілікпен басқарушы солтүстік жұлдызға ұқсайды. Ол өз орнында қозғалыссыз тұрады, ал барлық басқа жұлдыздар оның айналасында қозғалды» (Лун Ю, II.1) [3]. Келесі Қытай ойшылы б.д.д. YII ғасырда өмір сүрген Лаоцзының пікірі бойынша «Дүниеде судан асқан әлсіз әрі нәзік зат жоқ, бірақ ол ең қатты затты жойып жібере алады». [4]. Ежелгі Қытайда халықтың әл-ауқатын қамтамасыз ету үшін имандылық, ізгілік, білім, мәдениет маңызды болып табылған. Қазақ халқының да дала философиясында судың қара тасты қақ жаратыны жайлы айтылады. Демек, осы философиядан жұмсақ күш қатты күшке қарағанда нәтижесі ұзақ уақытты қамтиды. Бірақ салыстырмалы түрде шығыны аз, тиімділігі тұрақты болып келеді.

Жұмсақ күш концепциясының алғашқыларының бірі «мәдени-идеологиялық гегемония» концепциясы болды. 1930-1940 жылдары итальяндық философ Антонио Грамши «Түрме дәптерлерінде» аталған тұжырымды негіздеген. Грамшидің негізгі идеясы бойынша мемлекеттік жүйе материалдық ресурстарға ғана сүйенбейді, сонымен қатар идеологиялық, мәдени және интеллектуалдық негіздерге сүйенулері қажет. Яғни, бұқаралық ақпарат құралдары, партиялар, кәсіподақтар, білім беру және мәдениет мекемелері, діни бірлестіктер және т.б. сияқты институттар жұмсақ күш инструменттері ретінде саяси биліктің бір формасы бола алады [5].

Қазіргі әлемдік саясатта жұмсақ күш ұғымы тиімді саяси коммуникацияны құрудағы жаңа әдістеме құралдарының біріне айналды. 90-жылдары қазргі қолданыстағы «Жұмсақ күш» терминін ғылыми айналымға енгізген американдық саясаттанушы, Гарвард университетінің профессоры, Джозеф Най [6]. Билікті «жұмсақ» және «қатты» деп бөлетін тұжырымдама саяси ғылымда билік қатынастарына байланысты көптеген пікірталастарды да тудырады. Себебі, ғалымдар қазіргі халықаралық байланысты қалыпты қажет жағдай ретінде бағалайды.

Кейіннен ғалымдардың жұмсақ күш тұжырымдамасына қатысты теориялары ұсыныла бастады. Оңтүстік Калифорния университетінің профессоры Э. Уилсон [7] «ақылды күш» концепциясын ұсынды. Ол екі тенденцияны атап өтеді: қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді. АҚШ ұзақ мерзімді, ал Қытай қысқа мерзімді «ақылды күш» концепциясына мысал бола алады дей отырып, жұмсақ күшті ақылды қуаттың негізгі құрамдас бөлігі деп санайды. Уилсон бойынша жетекші мемлекеттер ғана ақылды күшке ие бола алады деген пікірін білдіреді.

Сонымен «Жұмсақ күш» – елдің өз мәдениеті мен құндылықтарының тартымдылығы, сондай-ақ ынтымақтастық және өзі туралы оң пікір қалыптастыру арқылы басқа мемлекеттермен қарым-қатынасында қалаған нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігі болып табылады. Осы ғылыми мақалада жұмсақ күш саясаты Қазақстанның жоғары біліміне қатысты талданады. Жоғары білім беру саласы жұмсақ күш саясатының бір инструменті ретінде қарастырылады.

Нәтижелер мен талқылаулар

Әлем елдерінің жоғары қарқынмен дамуы олардың өзара үлкен бәсекелестіктерін тудырып отыр. Ғылым, білім, технологиялық жарыс кез келген елдің білім саласының дамуының қажеттілігін сезінуді талап етеді. Сондықтан Қазақстан Республикасы өзінің дамуының негізгі көзі ретінде білімнің дамуына әсіресе, жоғары білімді дамытуға көңіл бөлуде. Себебі, әлемдік бәсекелестікке шыдамдылық танытпаса Қазақстанның білімді жастары шетелдік білім орындарына кетуге мәжбүр болады. Жұмсақ күш саясатына қатысты қазақстандық жоғары білім саласында көптеген мәселелер бар екені белгілі. Сондықтан осы зерттеу жұмысында жұмсақ күш саясатына байланысты жоғары білім жағдайы қазақстандық кейсте талданады.

Әлемдік деңгейде жұмсақ күш бірнеше критерийлермен анықталады:

Танымалдылық, (жұмсақ күшке ие ұлттық брендтер);

Бедел (әлемде күшті және оң беделге ие болу);

Ықпал (әлемдік аренада да ықпал ету дәрежесі).

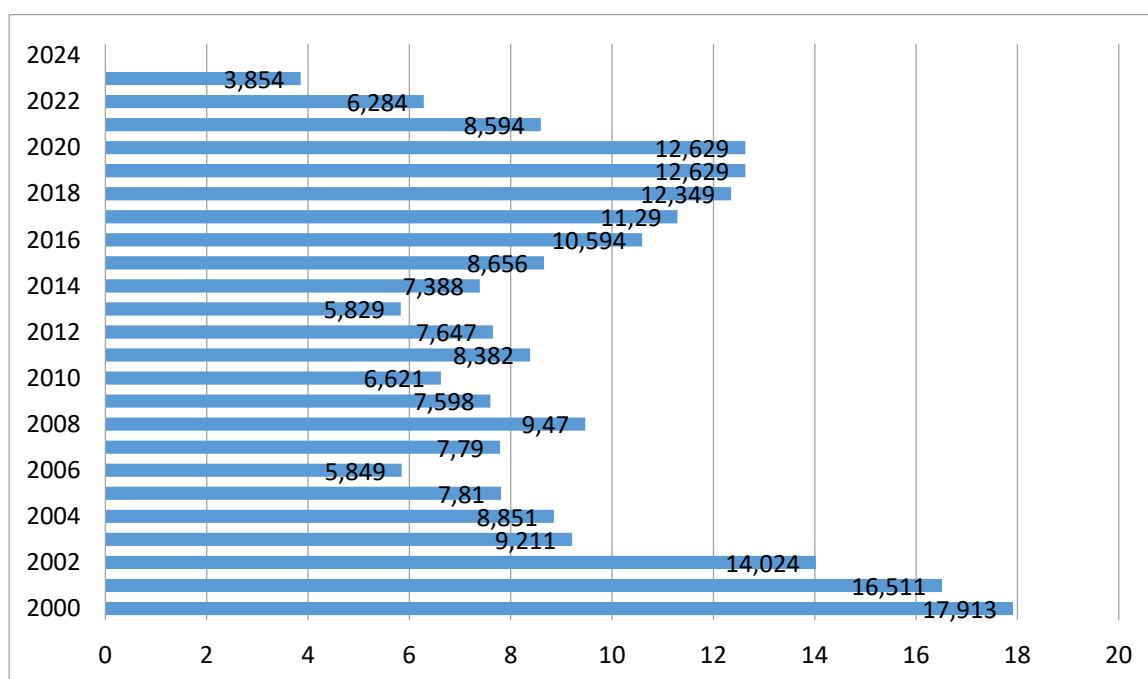
Демек, жаһандық жұмсақ күш елдердің әлемдік аренадағы қатысуын, беделін және ықпалын тұтас бағалауды қамтамасыз етеді. Бұл ықпал ету көрсеткіштерді индекстер арқылы анықтауға болады. «Жұмсақ күшті» бағалаудың сегіз негізгі көрсеткіші бар олар, бизнес және сауда, басқару, халықаралық қатынастар, мәдениет және мұра, БАҚ және коммуникациялар, білім және ғылым, адамдар және құндылықтар, тұрақты болашақ. Сондықтан білім беру саласы жұмсақ күштің маңызды көрсеткіші бола алады. Қазақстан «Жұмсақ күшті» бағалау индексі бойынша 2023 жылмен салыстырғанда бір сатыға төмендеп, 2024 жылғы рейтингте 193 елдің ішінде 80-орынға тұрақтады. Ең алдыңғы үштікте Америка Құрама Штаттары, Ұлыбритания, Қытай [8].

Қазақстан Республикасының жұмсақ күш саясатының әлемдік деңгейде нәтижелі көрсеткішке ие болуы үшін соған қатысты жоғарыда аталып өткен салалардың жұмысына назар аударылуы қажет. Сондықтан ендігі кезекте қазақстандық жұмсақ күшке қатысты

білім беру саласын талдау орын алады. Себебі білім беру саласы отандық мемлекеттік саясаттың күрделі, мәселелерге толы бағыты болып отыр.

Жоғары білім беру саласына қатысты орын алып отырған мәселелер дер кезінде анықталып, шешімін таппаса отандық білім беру саласың проблемалары күрделене береді. Қазақстандық адами капиталдың ағыны күшейеді. Басқа елде білім алған интеллектуалды жастар сол елдің мәдениеті мен құндылықтарын сіңіріп, отандарына қайтып келмейді. Бұл қазіргі таңда қоғам тарапынан да билік тарапынан да алаңдаушылық тудырып отыр. Керісінше дамыған елдер тарапынан жоғары білімге қатысты жұмсақ күш саясаты жақсы жұмыс жасап жатыр. Қазақстанның жоғары білімді азаматтарды жоғалтуы елдің ғылым, білім, экономикалық дамуының тежелуіне әкеледі. Демек, басқа экономикалық дамыған елдердің жұмсақ күш саясаты тиімді жұмыс жасап жатыр деген сөз. Төмендегі статистикалық мәліметтерге аудару арқылы елдегі жоғары білімді азаматтардың елден кету көрсеткіші анықталады.

1-сурет. Қазақстан Республикасының жоғары білімі бар азаматтардың сыртқы көші-қоны [9]

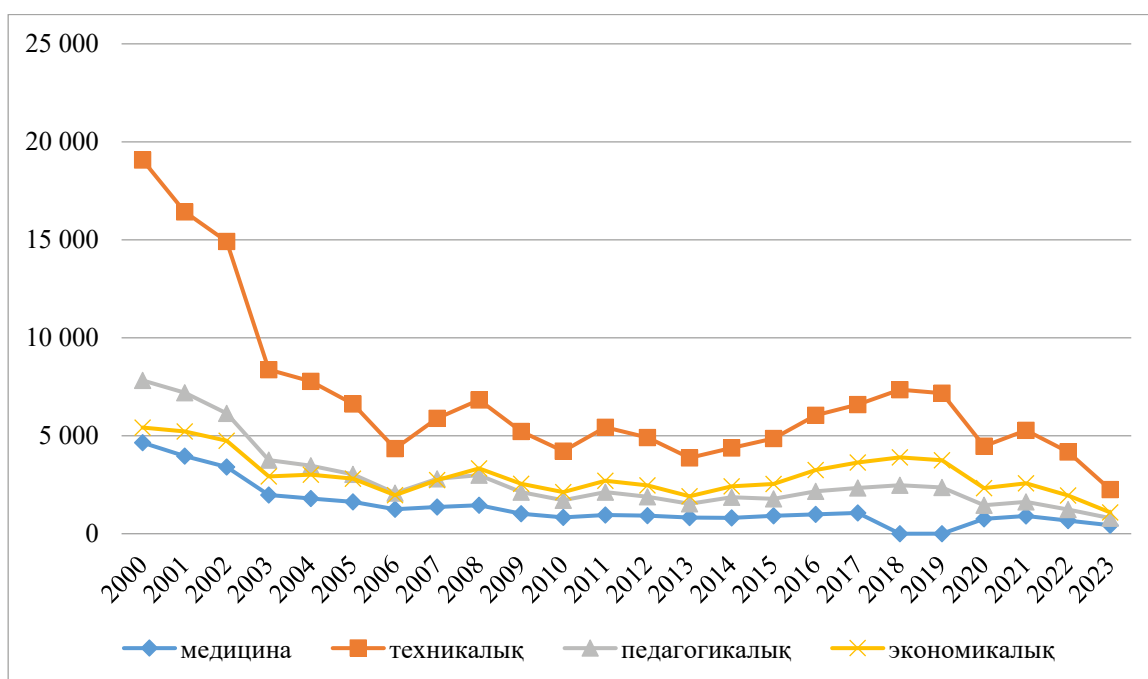

1-суретте жоғары білімі бар азаматтардың сыртқы көші-қоны бойынша 15 жастан жоғары жастағы халықтың қозғалысы беріледі. Басқа елге кетудің негізгі себептері әлеуметтік жағдайдың қанағаттандырылмауы. Жоғары білімді азаматтардың ең көп сыртқа қоныс аударулары 2000 жылы орын алған. Ол 17,913 мың адамды құрады. 2002 жылдан 2012 жылға дейін көрсеткіш төмендеді. Оған себептердің бірі 2009 жылғы әлемдік экономикалық дағдарыс. 2012 жылы 2000 жылдармен салыстырғанда 12,084 адамға қысқарды. Демек, 5,829 мың жоғары білімді адам сыртқа қоныс аударды деген сөз. 2020 жылға дейін қайтадан көрсеткіш көтерілді. Ол 12,629 мың жоғары білімді

адам болды. Дегенмен, 2023 жылғы соңғы статистикалық мәлімет бойынша 3,854 жоғары білімді адамдардың сыртқа көші қоны азайды. Демек, мемлекеттік саясаттың жыл сайынғы жұмсақ күш саясатының жұмысының жағымды көрсеткіші бар деген қорытынды жасауға болады.

Елдегі білім беру саласының тиімді жұмысының негізгі бағыты педагогтардың қызметімен тікелей байланысты. Себебі білім берудің сапасы білікті мамандардың қызметіне сүйенеді. Шетелге кетуге шешім қабылдаған мамандардың басым көпшілігі ағылшын тілін меңгерген, өздеріне сенімділігі жоғары мамандар. Олардың отандық білім саласына берерлері мол. Мемлекеттік саясат білімді мамандарды ұстап қалуға әрекеттенуі керек. Төмендегі суреттен педагог мамандарды басқа мамандықтармен салыстыра отырып, 2000 жылдан бергі ағынын анықтап, білім беру саласындағы педагогтардың әлемдік жұмсақ күш саясатының құралы болып отырғаны белгілі болды. Сбеді білім беру арқылы азаматтарға тек білім беріп қана қоймай, отансүйгіштікке тәрбиелеу орын алады.

2-сурет. Қазақстан Республикасының мамандықтар бойынша азаматтардың сыртқы көші-қоны [10]

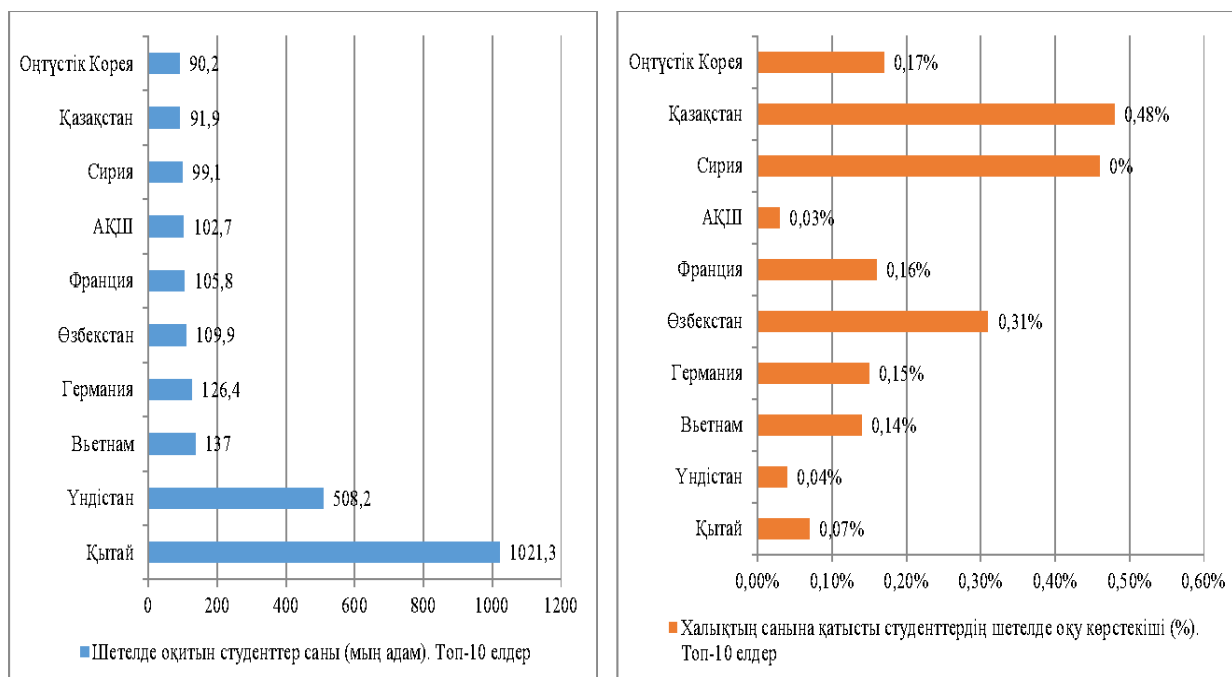
2-суретте медицина, техникалық, экономикалық мамандықтар бойынша халықтың көші қонын педагогикалық мамандармен салыстырмалы талдау орын алды. Сыртқа кеткен мамандардың ішінде техникалық мамандардан кейінгі орынды педагогтар алып отырғаны белгілі болды. Мысалы 2000 жылы 19 073 техникалық мамандар сыртқа кетсе, педагогтар 7824 адам басқа елге көшті. 2023 жылы техникалық мамандар 2 256, педагогикалық 795, экономикалық 1087, медицина 429 адамды құрады. Жыл сайынғы мамандардың сыртқа кету көрсеткіші бойынша педагогикалық мамандар техникалық

мамандардан кейінгі екінші орынды алады. Жалпы білім беру саласын жетілдіру үшін білімді педагог мамандарға жағымды әлеуметтік қолдаулар көрсетіп, жағдайлар жасау арқылы мықты педагогтардың сыртқа кетуіне тосқауыл қоюға болады. Шетелге көптеп педагогтардың кетуі дамыған елдердің еңбек нарығында білімді педагог мамандарға деген сұраныстың бар екенін көрсетеді. Яғни, Қазақстан әлемдік еңбек нарығында бәсекелестікке байланысты жұмсақ күш саясатына әлі де ілесе алмай отыр.

Педагог мамандардың шетелге қоныс аудару мәселесі еліміздегі білім беру саласындағы мәселелердің бар екенін аңғартады.

Соңғы жылдары педагог мамандармен қатар шетелге білім алуға ұмтылатын жастардың саны артуда. Жастардың шетелге білім алуға талпыныстарын тренд ретінде бағалауға болады. Оған төмендегі статистика дәлел бола алады.

3-сурет. Әлем елдерінің шетелде оқитын студенттер саны (мың адам) мен халықтың санына қатысты шетелде оқитын студенттер саны (%). 2024 жылғы көрестекіш [11]

Жоғарыдағы суреттегі мәліметтер ЮНЕСКО Статистика институтының соңғы 2024 жылғы жаңартылған мәліметтері бойынша әлем елдерінің шетелде оқитын студенттер саны (мың адам) мен халықтың санына қатысты шетелде оқитын студенттер саны (%) өңделіп, топ-10 елдер анықталды. Қазақстан шетелде оқитын студенттер саны бойынша 9-шы орында тұр. Шетелде оқитын студенттер саны бойынша Қытай мен Үндістан тұр. Бірақ халықтың санына шаққанда олар ондықтың соңына шығады. Ал, Қазақстан халықының санына қарамастан алдыңғы қатарда.

Білімді жастардың шетелге білім алуға қайтарымсыз кетуін реттеу мақсатында Қазақстан Республикасы жоғары білім саласындағы жұмсақ күш саясатына қатысты мемлекеттік білім бағдарламаларына назар аударуда. Ең маңыздысы «Болашақ» бағдарламасы. Аталған стипендия бойынша – 1171 студент, 132 докторант, 633 магистрант болса, 118 тағылымдамада, 286-сы ғылыми тағылымдамадан өтуде.

2023 жылғы мәлімет бойынша «Болашақ» бағдарламасы бойынша білім алушылардың бағыттары әр түрлі елдерді қамтиды. Олардың 576-сы АҚШ-та, Еуропа елдерінде 131 білім алушылар, Ұлыбританияда 321, Азия елдерінде-62, Канадада-16, Ресей және ТМД елдерінде-31, Океанияда-34 адам білім алуда [13]. Шетелден білім алып, біліктілігін арттырған азаматтар елге оралып, Қазақстанға қызмет етуге міндетті. Демек, елдің білімді азаматтарын сақтап қалуға үлкен мүмкіндік. Ұлттық мәдениет, білім мен өркениетті басқа елдерге танытуға болатын білім бағдарламасы. Білімді жастар өз отанының имиджін жасауға атсалысады. Яғни, жұмсақ күш ретіндегі жоғары білімнің рөлін көруге болады. Білімнің интеграциясы мен мобильділігі жоғары білімнің ақылды күшін арттырады.

Қазақстан Республикасының жоғары білім арқылы жұмсақ күш саясатына атқарылып жатқан жағымды әрекет ретінде елде шетел университеттерінің филиалдарын ашуды айтуға болады. 2022-2023 жылдар аралығында Қазақстанда шетелдік университеттердің сегіз филиалы ашылды. Оларды ашу арқылы отандық білім алушылармен қатар жақын және алыс шетелден ақылды жастарды тартуға болады. 2022 жылдан бастап үш филиал: Ресей Федерациясының МИФИ (Мәскеу инженерлік физика институты), Губкин атындағы мұнай және газ университеті (РФ) және Аризона университеті (АҚШ) ашылды. 2023 Ұлыбританияның Хериот-Ватт университеті, Польшаның Экономика университеті, Италияның Марке политехникалық университеті, Қазақстан-Германия тұрақты инженерия институты (Германия), Гонконг қалалық университеті сияқты университеттердің бес филиалы ашылды. Қазақстандық білім алуға талпынған түлектері алыс елдерге бармай-ақ филиалдарда білім алуға мүмкіндіктері бар. Бұл тәжірибе әлем елдерінде тиімді қолданылып отыр. Мысалы Біріккен Араб Әмірлігінде көптеген танымал университеттердің филиалдары жұмыс істейді. Онда 130 астам жеке меншік университеттер және АҚШ, Канада, Австралия, Еуропа елдері университеттерінің филиалдары жұмыс істейді [14].

Жоғары білім арқылы елдің жұмсақ күш саясатын жүзеге асыруда Қазақстан Республикасы осы бағытта жұмысын күшейтуде. 2021 жылдан бері шетелдік жоғары оқу орындарымен 12 стратегиялық әріптестік орнатылып, шетелдік жоғары оқу орындарымен қарым-қатынас жолдары жаңартылуда. Шетелдік серіктес университеттердің қаражаты есебінен 2023 жылдың қазан айында университет филиалдары ашылды:

– Сеул ұлттық ғылым және технология университетінің (Оңтүстік Корея) Жасанды интеллект және информатика жоғары мектебі Қорқыт ата Қызылорда университетінің базасында ашылды;

– Д.Серікбаев атындағы Өскемен қаласындағы ШҚТУ базасындағы Лу Бань шеберханасы (ҚХР) ашылды;

– Польша экономикалық университетінің филиалы Семей қаласындағы Шәкәрім университетінің базасында ашылды;

– Италия елінің Марке политехникалық университетінің филиалы І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті базасында ашылды;

Ғылыми-педагогикалық кадрларды даярлауға арналған филиалдар құрылып, жұмыс атқара бастады. Атап айтатын болсақ:

– Солтүстік-Батыс Политехникалық Университеті (ҚХР) филиалы әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті базасында инженерлік магистрлерді дайындау үшін құрылды;

– Жасанды интеллект саласындағы зерттеу бойынша PhD докторларын дайындау үшін Қ.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық университеті базасында Гонконг университеті филиалы ашылды.

Қазіргі таңда филиалдар құру бойынша жұмыс жалғасуда:

– Менделеев атындағы Ресей химия-технологиялық университеті. Д.И. М.Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің базасында химия және химиялық технология саласындағы мамандарды дайындау үшін университеттің филиалын ашу дайындығы жүруде;

– Педагогикалық кадрларды даярлау мақсатында Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университетінің базасында Гази университеті (Түркия) филиалын ашу дайындығы жүріп жатыр;

– Алматы қаласындағы Қазақ ұлттық аграрлық университетінің базасында Ташкент ирригация және механикаландыру инженерлері институтының ғылыми-зерттеу орталығы филиалын ашу көзделуде.

2029 жылға қарай ашылып жатқан филиалдар ел экономикасына қажетті 2 мыңнан астам жоғары білікті мамандарды даярлайды деп күтілуде.

Шетел азаматтарын тарту арқылы мемлекет өзінің әлемдегі жұмсақ күш саясатының рөлін арттырады. Жоғары білімнің аталған мақсатқа жетуге үлкен ықпалы бар. 2023 жылы Қазақстанның жоғары оқу орындарында білім алатын шетел азаматтарының саны 39 323 адамды құрады, оның ішінде 22 237 студент жеке қаражатымен оқиды. Шетелден Қазақстанға оқуға келетін білім алушылар өз елінің жақсы оқитын оқушысы ретінде осы елдің білімнің дамуына үлес қосатыны сөзсіз.

Еліміздің жоғары оқу орындарында шетел студенттерінің саны артуда. әл-Фараби атындағы ҚазҰУ университетінде шетелдік студенттер саны – 2674 адам болса, С.Асфендияров атындағы ҚазҰМУ-де 2365 адам оқиды. Медицина саласына шетелдік азаматтардың қызығушылығы басқа университеттермен салыстырғанда жоғары. Оңтүстік Қазақстан медицина академиясында 1632 шетелдік азаматтар, Қарағанды медицина университеті 1559 адам, Семей қаласының медициналық университетінде 1155 адам шетелдік студенттер білім алуда.

Академиялық ұтқырлық бағдарламалары білім интерграциясын күшейтеді. Білім мен тәжірибе алмасу жоғары білімнің Болон жүйесінің негізгі талабы. Елдің жұмсақ күш саясатының тиімді құралы. Қазақстандағы 2017–2023 жылдарға арналған академиялық ұтқырлық бағдарламасы аясында 6 936 білім интеграциясы жүзеге асты. Олардың 4 467-сі ТМД елдерінің жоғары оқу орындарының студенттері. 2023 жылы білім алуға келушілердің саны 2017 жылмен салыстырғанда екі есеге артқан. Атап айтатын

болсақ, Ресей Федерациясынан 2023 жылы 264 адам, Қырғызстаннан 215 адам және Өзбекстаннан 167 адам студенттер келген. Демек, жыл сайынға келушілердің өсу тренді байқалады. Тәжікстан мен Беларусь студенттері де соңғы жылдары елімізде білім алуда.

«Болашақ» стипендиясы арқасында 30 жыл ішінде магистратурада 12 мыңнан астам маман дайындалды, олардың 80 пайызы өз мамандығы бойынша жұмыс істейді. Бүгінде түлектердің 42 пайызы жеке секторда, 32 пайызы мемлекеттік органдар мен мекемелерде, 17 пайызы квазимемлекеттік секторда, 7 пайызы халықаралық ұйымдар мен шетелдік компанияларда жұмыс атқаруда. Болашақты бітірген білімді азаматтар шетелдік озық білім мен тәжірибені жинақтап, елімізде жауапты мемлекеттік қызметтерді атқаруда [15].

Қазақстанның жоғары білім саласындағы саясаты азаматтардың болашақ арқылы білім алуында дамыған мемлекеттерді таңдауының маңызы бар. Өйткені азаматтар білім алып қана қоймайды, сонымен бірге барған мемлекеттің озық технологиясы, мәдениеті мен құндылығын әкеледі. Кез келген жағдайдың жағымды және жағымсыз тұстары болады. Оның тиімді тұстарына назар аударатын болсақ, алдыңғы қатарлы әлем елдерінен үйренетініміз көп. Соны сіңіре білу қажет. Өйткені ол елдер әлемнің барлық ұлттары мен ұлыстарының көптеген жақсыларын тоғыстырып отыр. Статистикалық мәліметтер бойынша «Болашақ» бағдарламасы әлемнің ең танымал Америка Құрама Штаттары, Ұлыбритания және Еуропалық Одақ елдерінде жүзеге асырылуда. Мемлекеттің аталған елдердің ең танымал оқу орындарында қазақстандық азаматтарды оқытуы тиімді жұмсақ күш саясаты ретінде бағаланады.

2023 жылы республикалық бюджет есебінен 58 жоғары оқу орны арасында Түркия, Польша, Болгария, Пәкістан, Малайзия, Германия, Ұлыбритания және басқа да елдерден ғалымдар шақырылып, оқу орындарына жіберілді. Олар педагогика жаратылыстану-математика және статистика, машина жасау, өңдеу өнеркәсібі және құрылыс, бизнес, менеджмент және құқық салалары мамандары.

Қазақстандық жоғары оқу орындары ғалымдарының басқа да бағдарламалар арқылы білім интеграциясын жүзеге асыру мүмкіндіктері бар. Олар DAAD, Erasmus+, Fullbright, Орхун және т.б. бағдарламалар. Әртүрлі қаржыландыру көздері арқылы 718 ғалым шетелдік мамандарды және бюджеттен тыс қорлар арқылы 2023 жылы – 877 ғалым елге тартылды. Түркия, Оңтүстік Корея, Италия елдерінің консулдықтары мен елшіліктері есебінен шақырылған ғалымдар бар. Қазақстан Республикасының 18 жоғары оқу орындарына 67 шетелдік маман тегін жұмыс жасауы ғылым саласындағы мобильділіктің артуын көрсетеді [16].

Қазақстанның жоғары білім беру саласындағы мақсаттарды жүзеге асыру үшін оның ұйымдастырылу мен заңнамалық-құқықтық жүйеленуі маңызды. Ол Қазақстанның жоғары білім беру жүйесінің әлемдік бәсекелестікте жұмсақ күш саясатын жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді. Сондықтан Қазақстан Республикасы осы білім беру саласындағы бәсекелестікте әлем елдерімен қатар дамуға әрекет етуде бірнеше халықаралық құжаттармен жұмыс істеуде. Оның алғашқысы Болон декларациясы. Жоғары білім біліктілігінің стандарттары мен сапасын қамтамасыз етуге бағытталған келісім. Бұл процеске 49 елден 46 қатысушы мемлекет кіреді. Келесі құжат Бухарест

мәлімдемесі. 2012 жылы Бухарестте өткен министрлер конференциясы Еуропалық жоғары білім кеңістігінің, Еуропалық комиссияның, Болон процесінің кеңесші мүшелерінің және Болон мүшелерінің 47 министрлік делегациясын біріктірді. Ереван мәлімдемесі жоғары білім жүйесін реформалауға бағытталған. Лиссабон конвенциясына тоқталатын болсақ, еуропалық аймақта жоғары білімге қатысты біліктіліктерді тану туралы конвенция болып табылады. Еуропалық жоғары білім кеңістігінің (ЕЖБК) делегациясы. Елдер арасындағы диалогты жалғастыруға мүмкіндік беретін Болон саясат форумын қамтитын Париж мәлімдемесі. INQAАHE тәжірибе бойынша нұсқаулығы жоғары білім берудегі сапаны қамтамасыз ету агенттіктерінің халықаралық желісі бола отырып, барлық сапаны қамтамасыз ету агенттіктерінің жұмысында пайдалануға арналған. Несиелік жинақтауды пайдалану жөніндегі нұсқаулық (ECTS) жоғары оқу орындарының пәндерге қатысты несиелік құрылымы. Ол оқу процесінің ашықтығын арттыруға жақсартуға бағытталған, көмектесетін курстар, жоғары білім сапасы. WFME тану критерийлері бойынша жоғары ғылыми және этикалық стандарттарды енгізу арқылы бүкіл әлемде медициналық білім беру сапасын арттыру болып табылатын халықаралық ұйым. WFME сапаны жақсартудың жаһандық стандарттары: негізгі медициналық білім, CIQG халықаралық сапа принципі. Білім берудің сапасын арттыру бойынша жұмыс істейді. Азия-Тынық мұхиты аймағы үшін жоғары білім сапасын қамтамасыз ету қағидаттары. Жоғарыдағы құжаттар Қазақстанның жоғары оқу орындарының заңнамалық-құқықтық ұйымдастырылуы бойынша сапа кепілдігі кәсіби құзыреттілік шеңбері болып табылады.

Қорытынды

Сонымен, Қазақстанда жоғары білім саласындағы жұмсақ күш саясатын айқындайтын бірнеше стратегиялық мақсаттарды жүзеге асыру жоспарланды.

Бірінші стратегиялық мақсат:

Шетелдермен білім беру интеграциясын дамыту, елдің тиімділігі мен сапасын арттыру көзделеді;

Білім беру сапасын және педагогтардың кәсіби біліктілігін арттыру мақсатында мобильділікті күшейту;

«Білім қоғамын» табысты қалыптастыру үшін қажетті біліктілік пен құзыреттерді дамыту;

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларға қолжетімділікті қамтамасыз ету;

Техникалық және жаратылыстану ғылымдары бойынша білім алушыларды қабылдауды және мемлекеттік бағдарламалар бойынша студенттер санын арттыру;

Білім беруге, білім интеграциясына жұмсалатын қаржыны арттыру.

Екінші стратегиялық мақсат:

Ашық білім беру кеңістігін құру мен кеңейту;

Әлемдік стандарттарға сәйкес білім беру процесін жаңарту және жетілдіру;

Білім беру теңдігін қамтамасыз ету арқылы білім беру жүйесіне қолжетімділікті кеңейту.

Үшінші стратегиялық мақсат:

Білім беру жүйелерін Болон жүйесіне сәйкес еңбек нарығымен байланыстыру;

Жоғары білім беруді ғылыми мекемелермен, жұмыс берушілермен және қызметкерлермен байланысты күшейту;

Жоғары білім беруде кәсіпкерлікпен байланысты дамытуды, интеграцияны арттырудың маңызды факторы ретінде қарастыру;

Білім алушылардың, студенттердің және оқытушылардың, еуропалық ынтымақтастығын нығайту.

Жоғары білім беру саласы арқылы жұмсақ күш саясатын жүзеге асыру мүмкіндігі халықаралық құжаттармен әлемдік білім интеграциясы мен мобильділік негізінде орындалады. Стратегиялық мақсаттарға қол жеткізу және білім беру басымдықтарын жүзеге асыру үшін қазақстандық жоғары білім беру жүйесін қазіргі заманғы талаптарға сәйкестендіру мәселесін жан-жақты дамыту қажет. Жоғары білім елдің қазіргі келбеті, болашақ даму бағдары. Жоғары білімнің дамуына бүгін көңіл бөліп, оны жұмсақ күштің маңызды құралы ретінде анықтау елдің болашақ жарқын дамуына жасалған үлкен инвестиция деп бағалауға болады.

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің қаржылық қолдауымен дайындалды (тіркеу нөмірі BR24993082).

Авторлардың қосқан үлесі.

Қ.Д. Жанпейісова, Н. Исаев – әдебиетпен жұмыс, тілдік материалдар жинау және талдау, ғылыми мақаланы талапқа сай рәсімдеу.

М.К. Дюсембекова – ғылыми мақаланың мақсат-міндеттерін айқындау, зерттеу материалдары мен әдіс-тәсілдерді қолдана отырып жұмыс жасау, теориялық материалдарды жинақтау және талдау жүргізу.

Әдебиеттер тізімі

1. Mattias Munk-Petersen. Soft Power in China: A historical analysis of the notion and role of soft power International Affairs: Culture and Global Studies, Aalborg University. – 2013. – 75 p.

2. Сунь Цзы. Искусство войны. – Москва: АСТ, 2006, –192 с. 82 б.

3. Переломов Л.С. Конфуций «Лунь Юй». – Москва: Восточная литература, 2001. – 180 с.

4. Nye J.S. Soft power: the evolution of a concept // Journal of Political Power. – 2021. – №3 – P.1–12.5, Б.2.

5. Грамши А. Избранные произведения в трех томах. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1957. – 565 с.

6. Nye J. «Soft Power.» Foreign Policy. – №8 (1990). – p. 153 – 171.

7. Wilson E.J. Hard Power, Soft Power, Smart Power // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. – 2008. – P. 109-125.

8. Глобальный индекс «мягкой силы» [Электронный ресурс]. URL: <https://forbes.kz/articles/globalnyu-indeks-myagkoj-sily-na-kakom-meste-kazahstan> (дата обращения: 21.07.2024).

9. Білім деңгейі бойынша 15 жастан жоғары жастағы халықтың сыртқы көші-қоны – кетуі [Электронды ресурс]. URL: <https://taldau.stat.gov.kz/kk/NewIndex/GetIndex/2929760?keyword=> (қаралған күні: 25.07.2024).

10. Мамандығы бойынша 15 жастан жоғары жастағы халықтың сыртқы көші-қоны – кетуі [Электронды ресурс]. URL: <https://taldau.stat.gov.kz/kk/NewIndex/GetIndex/2929763?keyword=> (қаралған күні: 02.07.2024).
11. Качественный Казахстан. Сколько казахстанских студентов учится за рубежом? [Электронный ресурс]. URL: <https://standard.kz/ru> 07.04.2023
12. Обучение зарубежом// <https://standard.kz/ru> (дата обращения: 02.07.2024).
13. Дарибай А. Какие страны выбирают казахстанцы по «Болашақу» [Электронный ресурс]. URL: <https://tengrinews.kz/article/diplom-ne-garantiya-pochemu-iz-kazahstana-utekayut-mozgi-2306/> (дата обращения: 21.07.2024).
14. Особенности высшего образования в ОАЭ [Электронный ресурс]. URL: <https://unistudy.kz/countries/oea#:~> (дата обращения: 22.08.2024).
15. Петрухин А. Казахстан в международном пространстве: интернационализация высшего образования набирает обороты [Электронный ресурс]. URL: <https://www.bilim.expert/post/%> (дата обращения: 02.07.2024).
16. Погорельская А.М. Интернационализация системы высшего образования в Казахстане (2022-2023 гг.): преемственность курса или смена ориентиров?// Высшее образование в России. Том 33, № 1 (2024) [Электронный ресурс]. URL: <https://vovr.elpub.ru/jour/article/view/4748> (дата обращения: 02.07.2024).

References

1. Mattias Munk-Petersen. Soft Power in China: A historical analysis of the notion and role of soft power International Affairs: Culture and Global Studies, Aalborg University, 75 (2013).
2. Sun' Tszy. Iskusstvo voyny [The art of war], (AST, Moscow, 2006, 192 p.). [in Russian]
3. Perelomov L.S. Konfutsiy «Lun' Yuy» [Confucius "Lun Yu"] (Oriental Literature, Moscow, 2001, 180 p.). [in Russian]
4. Nye J.S. Soft power: the evolution of a concept // Journal of Political Power, 3, 1–12 (2021).
5. Gramshi A. Izbrannyye proizvedeniya v trekh tomakh [Selected works in three volumes]. (Izd-vo inostrannoi literatury, M., 1957, 565 p.). [in Russian]
6. Nye J. «Soft Power.» Foreign Policy, 8, 153 – 171 (1990).
7. Wilson E.J. Hard Power, Soft Power, Smart Power // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 109-125 (2008).
8. Global'nyy indeks «myagkoy sily» [Global Soft Power Index]. [Electronic resource]. Available at: <https://forbes.kz/articles/globalnyy-indeks-myagkoy-sily-na-kakom-meste-kazahstan> (Accessed: 21.07.2024). [in Russian]
9. Artiq aqsha 15 zhashtan zhogary zhastagy khalyqtyn syry qoshi-qony [External migration of the population aged 15 years and older by educational level]. [Electronic resource]. Available at: <https://taldau.stat.gov.kz/kk/NewIndex/GetIndex/2929760?keyword=> (Accessed: 25.07.2024). [in Kazakh]
10. Mamandygy boiynsha 15 zhashtan zhogary jastagy khalyq syry qoshi-qony – ketui [External migration-outflow of the population aged 15 years and older by profession]. [Electronic resource]. Available at: <https://taldau.stat.gov.kz/kk/NewIndex/GetIndex/2929763?keyword=> (Accessed: 02.07.2024). [in Kazakh]
11. Kachestvennyi Kazakhstan. Skol'ko kazakhstanskikh studentov uchitsya za rubezhom? [High-quality Kazakhstan. How many Kazakhstani students study abroad?] [Electronic resource]. Available at: <https://standard.kz/ru> (Accessed: 07.04.2023). [in Kazakh]

12. Obucheniye za rubezhom [Study abroad] [Electronic resource]. Available at: <https://standard.kz/ru> (Accessed: 02.07.2024). [in Russian]

13. Daribay A. Kakiye strany vybirayut kazakhstantsy po «Bolashaku» [Which countries do Kazakhstanis choose according to Bolashak]. [Electronic resource]. Available at: <https://tengrinews.kz/article/diplom-ne-garantiya-pochemu-iz-kazahstana-utekayut-mozgi-2306/> (Accessed: 21.07.2024) [in Russian]

14. Osobennosti vysshego obrazovaniya v OAE [Features of higher education in the UAE] [Electronic resource]. Available at: <https://unistudy.kz/countries/oea#:~> (Accessed: 22.08.2024). [in Russian]

15. Petrukhin A. Kazakhstan v mezhdunarodnom prostranstve: internatsionalizatsiya vysshego obrazovaniya nabirayet oboroty [Kazakhstan in the international space: internationalization of higher education is gaining momentum]. [Electronic resource]. Available at: <https://www.bilim.expert/post/%> (Accessed: 02.07.2024). [in Russian]

16. Pogorel'skaya A.M. Internatsionalizatsiya sistemy vysshego obrazovaniya v Kazakhstane (2022–2023 gg.): preymstvennost' kursa ili smena oriyentirov? [Internationalization of the higher education system in Kazakhstan (2022-2023): continuity of course or change of orientation?]. [Electronic resource]. Available at: <https://vovr.elpub.ru/jour/article/view/4748> (Accessed: 02.07.2024). [in Russian]

М.К. Дюсембекова, К.Д. Жанпейсова, Н. Исаев

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Высшее образование как инструмент мягкой силы: пример Казахстана

Аннотация. Сфера высшего образования является одним из основных инструментов политики мягкой силы любой страны. На современном этапе мирового развития «мягкая сила» под влиянием процесса глобализации становится основным фактором влияния. Государства не только не вступают в мировую политическую конкуренцию с мощью военно-политических, экономических ресурсов, но и соревнуются в своих достижениях в области культуры, искусства, науки, техники, образования. Поэтому все страны мира обращают внимание на развитие сферы образования и науки. В привлечении креативной, творческой молодежи заинтересованы все вузы мира. Актуальность потребности в интеллектуальной молодежи возрастает с каждым годом. Ведь образованная молодежь – это основа развития страны. Благодаря тому, что обучающиеся создают интеграцию образования, через высшие учебные заведения реализуется и политика мягкой силы государства. Творчески мыслящая, любознательная образованная молодежь в ходе обмена знаниями активно изучает язык посещаемой страны, знакомится с достижениями науки и культуры. Студенты становятся ценным социальным капиталом страны, в которой они обучаются, приобретают новые накопленные знания, связи, новую среду и становятся эффективными поставщиками языка и культуры этой страны. В результате роль высшего образования как инструмента «мягкой силы» оказывается намного выше, чем в других областях. Поэтому каждое государство реализует политику мягкой силы через систему высшего образования. В этом контексте у каждого государства своя политика и приоритетная стратегия.

Ключевые слова: мягкая сила, интеграция, мобильность, студент, университет, система высшего образования, глобализация, образование, наука, культура.

M.K. Dyussebekova, K.D. Zhanpeiisova, N. Issayev
L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Higher education as a tool of soft power: Kazakhstan case

Abstract. The field of higher education is one of the main instruments of any country's soft power policy. At the present stage of world development, "soft power" under the influence of the globalization process is becoming the main factor of influence. States not only do not enter into global political competition with the power of military, political, and economic resources, but also compete in their achievements in the field of culture, art, science, technology, and education. Therefore, all countries of the world pay attention to the development of education and science. All universities of the world are interested in attracting creative, creative youth. The urgency of the need for intellectual youth is increasing every year. After all, educated youth is the basis of the country's development. Due to the fact that students create the integration of education, the policy of soft power of the state is also implemented through higher education institutions. Creatively thinking, inquisitive, educated youth actively study the language of the visited country, get acquainted with the achievements of science and culture during the exchange of knowledge. Students become valuable social capital of the country in which they study, acquire new accumulated knowledge, connections, a new environment and become effective suppliers of the language and culture of this country. As a result, the role of higher education as a tool of "soft power" turns out to be much higher than in other fields. Therefore, each state implements a policy of soft power through the higher education system. In this context, each State has its own policy and priority strategy.

Keywords: soft power, integration, mobility, student, university, higher education system, globalization, education, science, culture

Авторлар туралы мәлімет:

Дюсембекова М.К. – Саясаттану кафедрасының профессоры, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан.

Жанпейісова Қ.Д. – PhD, Саясаттану кафедрасының доценті, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан.

Исаев Н. – PhD докторант, Саясаттану кафедрасы, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан.

Dyussebekova M.K. – Professor of the Department of Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Zhanpeiisova K.D. – PhD, Associate Professor of the Department of Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Issayev N. – PhD student, Department of Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).